

Кульпінський С. В.,

*кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу місцевих фінансів
Науково-дослідного фінансового інституту
при Міністерстві фінансів України,
докторант Науково-дослідного фінансового інституту
при Міністерстві фінансів України*

ВПЛИВ КОНЦЕНТРАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ НА ЙОГО ПРИБУТКОВІСТЬ

У міру досягнення приросту активів банківської системи України на більш ніж 50 % щороку і постійного зростання прибутків системи особливої актуальності набуває питання концентрації її окремих елементів. Це, зокрема, частка найбільших банків у сфері кредитування фізичних осіб, а також у сфері кредитування іпотечних програм, частка на ринку депозитів фізичних осіб тощо. Протягом останніх років, незважаючи на незначну кількість об'єднань серед банків, частка іноземного капіталу на початок травня 2007 р.¹ досягла майже 30 %. У цьому зв'язку необхідним стає дослідження впливу ступеня конкуренції у банківському секторі України на прибутковість банків і ефективність діяльності сектору в цілому та, відповідно, на поліпшення якості послуг банків через зниження концентрації у середньостроковій перспективі. Окремі аспекти конкурентного середовища у банківській системі України і його впливу на соціально-економічний стан розглядалися вітчизняними науковцями, зокрема А. М. Морозом, М. І. Савлуком, О. А. Пересадою, А. І. Даниленко та ін. Разом з тим актуальним залишається питання про подальші перспективи посилення конкуренції у вітчизняному банківському секторі. Ці проблеми у контексті проникнення іноземного капіталу та ефективності функціонування банків досліджувалися у працях І. Волощука, Ю. Заруби, О. Шарова. Не менш актуальним є дослідження досвіду європейських країн щодо децентралізації банківського сектору та впливу конкурентного середовища на ефективність його діяльності. Проте вплив тенденцій концентрації банківського сектору на його прибутковість, а саме на динаміку чистої відсоткової маржі, який показує, наскільки процеси концентрації позначаються на можливості нарощування ним прибутку, не аналізувався, що зумовлює необхідність як вивчення європейської практики, так і визначення факторів впливу на ступінь концентрації в окремих сегментах.

Метою статті є дослідження впливу концентрації банківського сектору на його прибутковість. Серед завдань – визначення ступеня концентрації в основних сегментах банківської діяльності, виявлення факторів, що впливають на посилення концентрації банків в окремих сегментах банківського бізнесу.

Показник частки іноземного капіталу у банківській системі України (понад 30 %) уже перевищує аналогічний показник для таких європейських

¹ За даними НБУ. http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Dynamics/2001-last.htm

країн, як Німеччина та Італія, однак відстає від нових членів ЄС – Польщі, Чехії, Естонії. При цьому за низкою показників українські банки випереджають аналогічні банки країн ЄС (рис. 1). У цьому контексті актуальним стає питання підтримки конкурентних позицій вітчизняних банків і сприяння підвищенню економічного та соціального розвитку через надання банками певних послуг.

Розглянемо ступінь концентрації банків в окремих сегментах системи. На основі даних НБУ щодо активів банків визначимо, передусім, ступінь концентрації і проведемо порівняння з аналогічними показниками країн Європи. Так, один з напоширеніших у світовій практиці показник концентрації – частка п'яти найбільших банків (так званий *CR-5²*) в активах банківської системи у цілому, станом на 01.04.2007 р. склав 38,4 %. Він виріс з 36,8 % за аналогічний період 2005 р., коли у банківській системі частка іноземного капіталу була значно меншою і становила всього 9,6 %. Водночас, на сьогодні значення цього показника є нижчим в окремих країнах ЄС, зокрема у Великобританії він дорівнює 33 %, Італії – близько 27, у Німеччині – 22 %. Разом з тим даний показник є вищим в інших країнах ЄС, зокрема в Естонії (98 %), Фінляндії (83 %), Литві (69 %), Латвії (64 %), Швеції (56 %) та Франції (45 %)³.

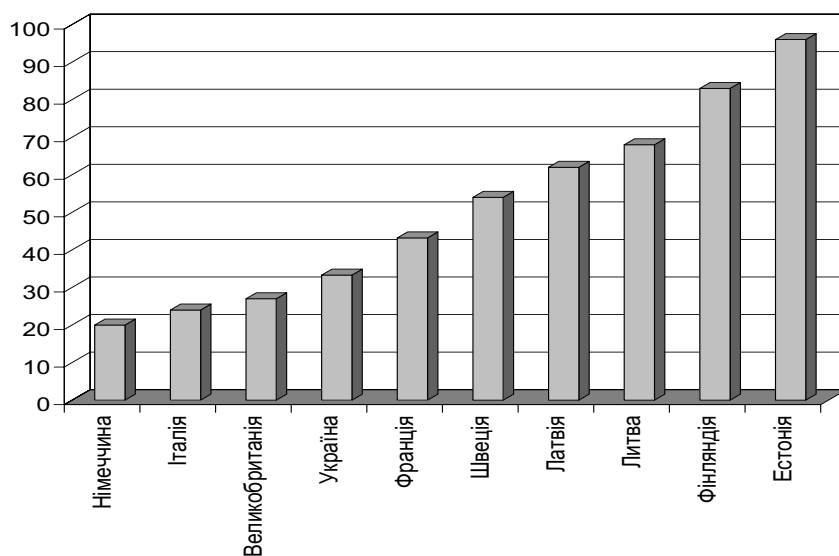

Рис. 1. Частка п'яти найбільших банків у загальних активах банківської системи

Джерело: НБУ, Центральні банки відповідних країн

Примітно, що показник чистої відсоткової маржі з моменту інтенсивного проникнення іноземного банківського капіталу (з 2005 р.), коли його

² Bank Competition, Concentration and Efficiency in the Single European Market. Barbara Casu, Claudia Girardone. University of Essex, Department of Accounting Finance and Management. 2004.

³ Розраховано за даними центральних банків відповідних країн.

частка становила менше 10 %, практично не змінився, залишившись на рівні 4,90 %. Інші показники ефективності, зокрема прибутковість активів та капіталу, виявили тенденцію до зростання, їхній приріст за цей період склав з 1,31 до 1,59 % та з 10,3 до 12,72 % відповідно. Водночас за даний період збільшився показник концентрації найбільших банків: так, його частка за активами зросла з 37,1 до 38,4 % за останні два роки. За даним показником він випереджає такі країни, як Великобританія (33 %), Італія (27 %) та Німеччина (22 %), однак відстає від Росії (42 %), Франції (45 %) і Швеції (56 %). В інших сегментах, зокрема в роздрібному кредитуванні, показники концентрації знизилися несуттєво – з 49,6 до 48,9 % (рис. 2).

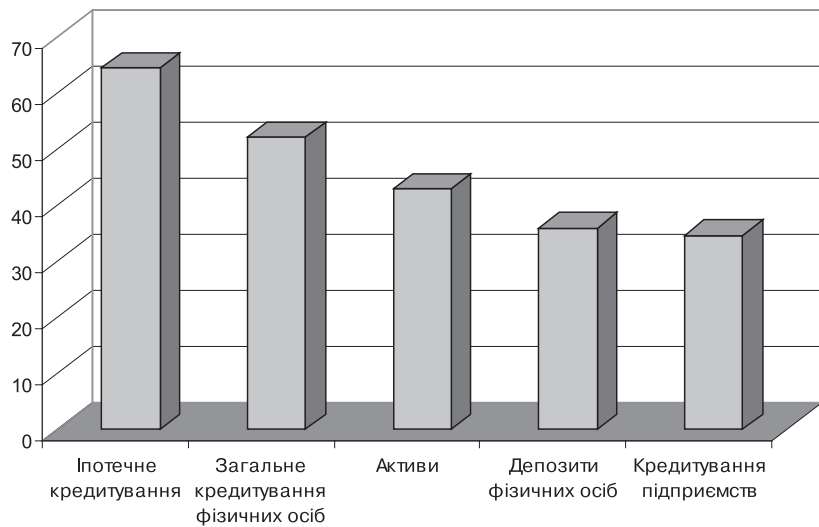

Рис. 2. Концентрація найбільших п'яти банків в окремих сегментах, %

Джерело: НБУ, Національна іпотечна асоціація.

Найпомітнішим стало зниження за два роки концентрації в сегменті залучення депозитів фізичних осіб (з 46,6 до 36,6 %). У цьому зіграло роль підвищення довіри до банків з боку населення, збільшення суми відшкодування за депозитом до 25 тис. грн⁴ і утримання банками ставок на високому рівні, що в сукупності посилює конкуренцію між ними. Показники концентрації в сегменті кредитування фізичних осіб, обсяг якого зріс майже утричі за останні два роки, перебувають на досить високому рівні – 48,9 % (зниження з 49,6 % на початку 2005 р.). При цьому концентрація в сегменті іпотечного кредитування є найвищою і складає, за даними Національної іпотечної асоціації, 66,3 % для п'яти найбільших банків⁵.

Частка п'яти найбільших банків у сегменті кредитування юридичних осіб є набагато нижчою, її значення на кінець першого кварталу 2007 р.

⁴ За даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. <http://www.fg.org.ua/>

⁵ www.unia.com.ua.

становило 33,3 %. Це є наслідком значної кількості невеликих банків, що надають кредити переважно групам, до яких вони належать. Примітно, що вона знизилася до цього значення з 38,5 % за два роки. Такий ступінь концентрації утримує середню чисту відсоткову маржу даної сфери банківської діяльності на рівні 4,9 %⁶.

Слід відзначити, що на чисту відсоткову маржу впливає, окрім іншого, середня вартість залученого ресурсу, яка відрізняється поміж банками внаслідок того, що не всі банки у своїх пасивах мають ресурси іноземних фінансових установ. Їх вартість, за даними інформаційного агентства CBonds Україна, становить від 7,5 до 10,5 % залежно від рейтингу банку та його частки на ринку. Середня вартість ресурсу, за нашими розрахунками, складає близько 10,75 %. Ті банки, які змушені залучати ресурс на внутрішньому ринку, мають вищу вартість ресурсу, що скорочує їх чисту відсоткову маржу, тоді як найбільші банки спромоглися залучити ресурс на зовнішньому ринку за порівняно низьку ціну і у середньому мають вищу відсоткову маржу. За даними НБУ, середня ставка кредитування для фізичних осіб, станом на кінець першого кварталу 2007 р., становила 15 %. Враховуючи, що майже 50 % усього ринку роздрібного кредитування контролюється п'ятьма найбільшими банками, середня відсоткова маржа є закономірно вищою для банків першої п'ятірки (рис. 3).

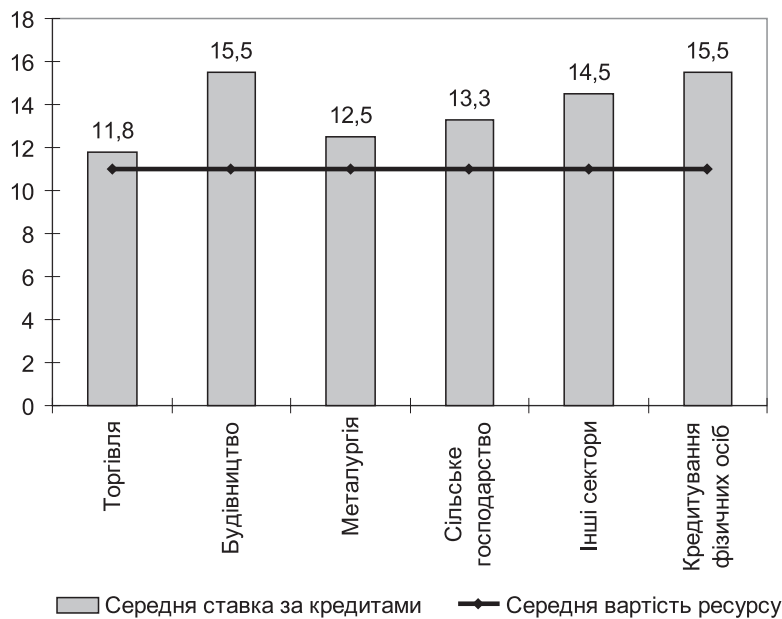

Рис. 3. Вартість залученого ресурсу і середня ставка кредитування за секторами

Джерело: Бюлетень НБУ, розрахунки автора

⁶ Дані Бюлетеня НБУ. – 2007. – № 5.

Виходячи з обсягів залучених банками ресурсів із-за кордону, які склали 3,5 млрд дол. у 2006 р. і 1,8 млрд дол. за перший квартал 2007 р.⁷, а також прискорення темпів зростання кредитування найбільших гравців ринку за цей же період, можна очікувати на особливо високий рівень концентрації в сегменті іпотечного кредитування. З іншого боку, концентрація у сегменті кредитування юридичних осіб найімовірніше знизиться приблизно до 30 % як наслідок зростання конкурентних стимулів через нижчий рівень відсоткової маржі у даному сегменті.

Такі тенденції посилення конкуренції відповідним чином відбилися на розширенні номенклатури послуг, що надаються банками (зокрема інвестиційні, управління активами), та їх якості. Це має позначитися на зниженні показників прибутковості для банків у короткостроковій перспективі, оскільки зростають витрати на запровадження нових сфер бізнесу. Для оцінки впливу наведених факторів на один з основних показників ефективності, а саме показник чистої відсоткової маржі, пропонуємо таку економетричну модель:

$$\log NIM = \alpha + \log COF + \log IR + \log Chg.CR-5 + \mu, \quad (1)$$

де COF – середня вартість залучення ресурсу для банків; IR – середня відсоткова ставка за кредитами; $Chg.CR-5$ – зміна частки найбільших п'яти банків в корпоративному/роздрібному кредитуванні.

Для оцінки зміни частки найбільших п'яти банків у корпоративному чи роздрібному кредитуванні було взято щоквартальні дані НБУ стосовно фінансових результатів банків. Цю модель було оцінено як для корпоративного кредитування, так і для кредитування фізичних осіб. Модель показала негативний коефіцієнт для вартості залучення ресурсу для банку та для відсоткової ставки в обох випадках, і позитивний – для зміни частки найбільших п'яти банків у корпоративному/роздрібному кредитуванні. Виходячи з даних коефіцієнтів, можна зробити висновок про прямий зв'язок між динамікою чистої відсоткової маржі та концентрацією банківського сектору: більша концентрація веде до росту маржі і навпаки. Водночас, закономірним є зниження маржі в результаті зменшення відсотків за кредитами, що надаються, внаслідок зниження вартості залученого капіталу. Це відповідним чином має позначитися і на динаміці чистої відсоткової маржі.

За результатами оцінки наведеної моделі і виходячи з двох припущень – щодо відсутності суттєвого збільшення об'єднань банків та подальшого зниження вартості залученого ресурсу для банків, можна очікувати зниження чистої відсоткової маржі з нинішніх 5,03 % для кредитування фізичних осіб і 4,73 % для фізичних осіб до 4,4 і 4,9 % відповідно на наступний рік. Ми також очікуємо на подальше зростання концентрації у сегменті роздрібного кредитування. На цей процес впливатиме низька вартість залучення ресурсу п'яти найбільших банків, більшість з яких одержали доступ до

⁷ Оцінка стану платіжного балансу України у I кварталі 2007 р. (за попередніми даними). Про стан платіжного балансу України у 2006 р. www.bank.gov.ua.

дешевшого ресурсу завдяки підвищенню частки іноземних акціонерів у статутному капіталі.

Аналіз концентрації різних сегментів банківського сектору показав, що найвищий рівень концентрації банків притаманний сегменту іпотечного кредитування, тоді як найнижчий – сфері кредитування юридичних осіб. З цього випливає, що прибутковість банків за відсутності суттєвого проникнення іноземного капіталу в банківську систему залишиться на високому рівні, і наявна конкуренція допоможе утримувати високу прибутковість банків. Європейські країни, які мають у середньому нижчу відсоткову маржу, у цілому характеризуються вищим рівнем концентрації, однак у деяких країнах цей рівень нижчий, ніж в Україні. Концентрація банків України тяжіє до зростання, особливо в сегменті роздрібного кредитування, і зокрема в іпотечному кредитуванні, як наслідок нижчої вартості залучення ресурсів у даному сегменті для окремих банків, що мають доступ до дешевого фінансування з-за кордону. В інших сегментах суттєвої концентрації не очікується, оскільки ринок є фрагментованішим.

Оцінка економетричної моделі впливу на чисту відсоткову маржу показала позитивну дію збільшення концентрації банківського сектору на зростання чистої відсоткової маржі і негативну – збільшення відсоткової ставки і вартості залученого ресурсу. Виходячи з цього, можна очікувати подальшого зниження чистої відсоткової маржі, як, наприклад, в європейських країнах за умов зниження вартості залученого ресурсу. Посилення концентрації у сегменті роздрібного кредитування стане наслідком зниження відсоткових ставок.

Література

1. *Волощук І.* Шляхи формування конкурентоспроможності банківської системи України // Вісник НБУ. – 2001. – № 6. – С. 19–21.
2. *Шаров О.* Проблеми залучення іноземного капіталу до банківського сектора України // Економічний часопис. – 2001. – № 3. – С. 25–27.
3. *Заруба Ю. О.* Конкурентоспроможність комерційного банку // Фінанси України. – 2001. – № 2. – С. 119–124.
4. *E. Mamatzakis, C. Staikouras and Koutsomanoli-Fillipaki, N.* Competition and concentration in the banking sector of the South Eastern European region. *Emerging Markets Review*, 2005, vol. 6, issue 2, pages 192–209/
5. *Shafer S.* (1989) Competition in the US Banking Industry, *Economics Letters*, 29, 4, 321–323.
6. *Hannan T. H.* (1997) Market Share Inequality, the Number of Competitors and the HHI: An Examination of Bank Pricing. *Review of Industrial Organisation* 12, 23–35.